

14. Khanin V. Z. (2014). *Joining the Jewish Collective: Determination of the Jewish Lineage Status of Immigrants to Israel from the FSU, of Gentile and Mixed Origin in Israel*. Jerusalem: Morasha Institute. (in English).

Jewish Young Adults Express Their Jewish Identity. *The Jewish Journal of Sociology*. Vol. 55 (1). 2–25. (in English).

15. Shain M., Fishman S., Wright G., Hecht S., Saxe L. (2013). *DIY Judaism: How Contemporary*

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2019.25.12>

УДК 94(477): 271.2-726.2 "17"

Світлана Кагамлик

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Центру українознавства філософського факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0003-4732-1410

Email: kagam@i.ua

DIVIDE ET IMPERA. РОСІЙСЬКИЙ ЦЕНТРАЛІЗМ ЯК КОНФЛІКТИЗАЦІЙНИЙ ЧИННИК ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я В РЕТРОСПЕКТИВІ ТА СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Анотація. Актуальність статті обумовлена ситуацією російської військової та інформаційної агресії проти України та активним насадженням в інформаційному просторі агресивної концепції «Русского мира». Метою статті є дослідити причини та сутності конфліктизаційних процесів в українському православ'ї, зокрема, визначити роль у них російського централізму в ретроспективі та в сучасних реаліях.

Визначено, що причини конфліктів в середовищі українського православ'я значною мірою пов'язані із актом церковного підпорядкування української православної церкви Московському патріархату в 1686 р. Одним із негативних наслідків цього акту стали відцентрові тенденції, які суттєво послабили юрисдикцію Київської митрополії. Вагомим чинником посилення конфліктності в українському суспільстві була діяльність імперської влади, спрямована як на послаблення позицій всередині Православної Церкви, так і на конфронтацію між світською та церковною елітами. Щоб послабити протистояння українських церковних зверхників імперському централізму російський уряд цілеспрямовано вдавався до розпалювання ворожнечі між світською і церковною елітами. До таких заходів вдавалася імператриця Анна Іоанівна, яка наказала тогочасному правителю Малоросії князю Олексію Шаховському таємно схилити козацьку старшину виступити проти надання Церкві земельних володінь. Аналогічно чинила й імператриця Катерина II, свідомо налаштовуючи правителя Малоросії графа Петра Рум'янцева на ескалацію конфліктів у середовищі української шляхти і духовенства згідно з принципом «*divide et impera*» (поділяй і владарюй).

Сучасна російська інформаційна агресія застосовує різні форми зомбування українського суспільства, однією з яких став проєкт «русского мира». Ваговою формою подолання впливу російського неоімперського чинника на українське суспільство і сучасних конфліктних процесів у середовищі українського православ'я є розбудова Православної Церкви України, яка постала як результат вікових прагнень українського суспільства до церковної єдності. Важливі заходи з метою зміцнення церковної єдності намітив Архієрейський собор ПЦУ, який відбувся 14 грудня 2019 р.

Ключові слова: Православна Церква, російський централізм, українське православ'я, конфліктизаційний чинник, Російська імперія.

Svitlana Kahamlyk,

Ph.D. in History, Senior Research Associate,
Center of Ukrainian Studies, Faculty of Philosophy,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

DIVIDE ET IMPERA. RUSSIAN CENTRALISM AS A CONFLICTING FACTOR FOR UKRAINIAN ORTHODOXY IN RETROSPECTION AND IN CONTEMPORARY REALITIES

Abstract. The topicality of the article is motivated by the present situation of Ukraine under conditions of Russian military and information aggression and of the active spread in the information space of the aggressive concept of the "Russian world". The purpose of the article is to investigate the causes and essence of conflict

processes in Ukrainian Orthodoxy, in particular, to analyze the role of the Russian centralism in them in the past and in contemporary realities.

It is determined that the causes of conflicts in the sphere of Ukrainian Orthodoxy are largely related to the act of ecclesiastical submission to the Moscow Patriarchate in 1686. The situation of Ukraine under conditions of Russian military and informational aggression, in which the church matters also played an important role, refer to the exploration of Russian centralism as a conflict factor for Ukrainian Orthodoxy. The actual character of the issue is also determined by the modern planting in the informational space of the aggressive theory of the "Russian world" as well as the necessity to find the ways for consolidation of the Ukrainian society, in particular in the sphere of inter-confessional relations. In order to weaken the opposition of the Ukrainian ecclesiastical superiors to imperial centralism, the Russian government deliberately resorted to incitement between the secular and the ecclesiastical elites. Such measures were taken by Empress Anna Ioanovna, who ordered Prince Oleksii Shakhovskiy, the ruler of Little Russia at that time to persuade the Cossack elders secretly to protest against the giving of land possession to the Church. In the same way the Empress Catherine II acted and consciously orientated the ruler of the Little Russia Earl Piotr Rumiantsev to support conflicts between the Ukrainian nobility and clergy according to the principle "divide et impera" (divide and rule).

Contemporary Russian information aggression has revealed various forms of propaganda in Ukrainian society, one of which is the project of the "Russian world". A major point in overcoming the influence of the Russian neo-imperial factor in Ukrainian society as well as the contemporary conflicts on the level of Ukrainian Orthodoxy is the development of the Orthodox Church of Ukraine founded a result of the age-old aspirations of Ukrainian society for church unity. The important steps for strengthening if the church unity were outlined by the Bishops' Council of the Orthodox Church of Ukraine convened on December 14, 2019.

Keywords: Orthodox Church, Russian centralism, Ukrainian Orthodoxy, Conflicting factor, Russian empire.

Перебування України в умовах російської військової та інформаційної агресії, в яких важливе місце належить і церковним питанням, спонукає дослідити російський централізм як конфліктизаційний чинник для українського православ'я. Актуальність питання визначена також активним насадженням в інформаційний простір агресивної теорії «русского мира» і пошуком шляхів консолідації українського суспільства, зокрема у сфері міжконфесійних відносин.

Складні і суперечливі стосунки української церковної еліти з російською світською та церковною владою другої половини XVII – XVIII ст. розглядали у своїх працях ще історики кінця XIX – початку XX ст. : А. Діанін, В. Пархоменко, І. Теличенко, К. Харлампович та ін. Важливі документи із зазначеної тематики опублікували у своїх дослідженнях Ф. Терновський та Ф. Титов. За роки незалежності з'явилася ціла низка історичних студій з доби Гетьманщини, найважливішими з яких є праці С. Плохія, О. Крижанівського, О. Гуржія, З. Когута, В. Мордвінцева, В. Горобця, дотичні до заявленої теми. Доцільними у цьому контексті є також церковні історіографічні студії В. Ластовського, зокрема його аналіз праць істориків, які вивчали наступ російської влади на самобутність Православної Церкви в Україні. Проте розгляд російського централізму як конфліктизаційного чинника для українського православ'я донині не поставав предметом уваги сучасних дослідників.

Мета статті – дослідити причини та сутність конфліктизаційних процесів в українському православ'ї, зокрема, визначити роль у них російського централізму в ретроспективі та сучасних реаліях.

Матеріали засвідчують, що причини конфліктизаційних процесів в середовищі українського

православ'я значною мірою пов'язані з актом церковного підпорядкування Московському патріархату 1686 р. Одним із його негативних наслідків стали відцентрові тенденції, які суттєво послабили юрисдикцію Київської митрополії. Так, 1687 р. отримав право ставропігії від Московського митрополита Києво-Межигірський монастир, а наступного року – Києво-Печерська лавра, що автоматично значило їх вихід з-під підпорядкування Київського митрополита. 7 березня 1688 р. про свою незалежність від Києва заявила і Чернігівська єпархія, яка була підтверджена 24 червня 1688 р. царською грамотою [2, с. 250-258].

Можна припустити, що відцентрові тенденції української церковної еліти, яка у 80-х роках намагалася відокремитися від Київської митрополії, могли бути пов'язані з особистим ставленням до її очільника Гедеона Святополка-Четвертинського, який допустив акт підпорядкування Московському патріархату попри небажання українського вищого духовенства. Показовим у цьому контексті стала поведінка новообраного Печерського архімандрита Варлаама Ясинського, який відмовився від хіротонії Московського патріарха і прийняв її в Україні, але не від Київського митрополита, а від Чернігівського архієпископа Лазаря Барановича [7, с. 169-177].

Вагомим чинником посилення конфліктності в українському суспільстві була діяльність імперської влади, спрямована як на послаблення позицій всередині Православної Церкви, так і на конфронтацію між світською та церковною елітами. Так, за часів правління Петра I Київську митрополію було позбавлено давнього визначального статусу, а її зверхників – титулу митрополита і права вільного обрання. Із 1722 р. припинилася традиція вільного обрання київських ієрархів. Обрання киянами межигірського архімандрита Іродіона Жураковського

на вакантну київську кафедру не було затверджено – згідно з імператорським указом на її заміщення було призначено Варлаама Ванатовича, причому при хіротонії він отримав лише титул архієпископа Київського і Галицького, – а не митрополита, як його попередники, і без додатку «і Малої Росії». Це було пов'язане із загальною політикою Петра I супроти України: після смерті гетьмана Скоропадського у 1722 р. не дозволено було обирати нового гетьмана і тоді ж засновано Малоросійську колегію, яка обмежила повноваження українського судівництва.

Однією із причин конфліктності у стосунках між інституціями Православної Церкви в Україні від початку XVIII ст. стала бурхлива економічна діяльність монастирів, що мало наслідком тривалі маєткові суперечки. Вони посилювалися з виходом 18 березня 1728 р. «додаткових пунктів» гетьмана Данила Апостола, якими монастирям і духовенству заборонялося набувати нерухоме майно, чим було дуже підірвано становище церковних інституцій. Зверхники українських єпархій почали звертатися з клопотаннями про відміну цієї заборони до імператриці Анни Іоанівни (1730-1740). Проте її правління не відрізнялося проукраїнськими симпатіями: імператриця відмінила гетьманство і підпорядкувала у 1734 р. Малоросію князю О.І. Шаховському, уряд якого напововину складався з росіян і мав сприяти тому, щоб український народ «звикав до великоросійського правління».

З метою захисту своїх прав українська церковна еліта вирішила скористатися участю в Комісії з кодифікації українського права, яка після смерті гетьмана Данила Апостола відновила свою діяльність у Глухові. В процесі роботи комісії українське духовенство намагалося офіційно утвердити важливе для духовенства питання можливості вільної купівлі чи добровільного надання землі на монастирі і церкви у правовому документі, який пізніше у 1743 р. отримав назву «Права, за якими судиться малоросійський народ». У цьому контексті показовий лист архієпископа Чернігівського і Новгород-Сіверського Іларіона Рогалевського до Київського архієпископа Рафаїла Заборовського від 23 вересня 1735 р. з пропозицією об'єднати зусилля в обстоюванні прав духовенства під час укладення кодексу: «да благоволят Преосвященство Ваше, сношеніе приняв с Преосвященним Епископом Переясловским и з Его Высокопреподобіем отцем Архимандритом Печерским здравій учинить совѣт, и каково между ими по доношенію упомянутого ігумена при переводе книг правних в Москве ныне обретаючимися персонамы имеетя противоречіе и спор о надаваню на монастиры и церкви чину духовному грунтов и земель, так же и о свободной купле всяких угодій по решительним пунктам, же хотят оставити оніе артикули и неприимом в переводѣ и сводѣ книжном уничтожити силу прав малоросійских» [1, с. 29-30].

Очевидно, як результат цих попередніх домовленостей, у січні 1736 р. імператриці Анні

Іоанівні було представлено чолобитну про відміну пунктів 1728 р., яку підписали троє архієреїв – Київський, Чернігівський і Переяславський. Проте клопотання церковних зверхників не досягли своєї мети [11, с. 11-12]. Імператриця негативно поставилася до цього клопотання і наказала правителю Малоросії князю Шаховському винести архієреям догану – «дабы впредь в прошеніях своих таких грубых и предосудительных слов отнюдь не включали» [15, с. 311]. Водночас правителю Малоросії було доручено «секретным образом склонять генеральную старшину, полковников и прочих чиновников, чтоб прислали просьбу о неукреплении мирского чина людей, земель и угодій за монастырями и духовными лицами, на которую просьбу получают желаемую резолюцію. Также людям, находящимся при составлении малоросійского уложения, напоминать, что малоросійский народ от такого укрепления земель терпит большое разорение, и лишены родительского имени, отказанного в монастыри, служить не в состоянии, от чего и государственному интересу вред происходит» [15, с. 311]. Тобто, російський уряд цілеспрямовано намагався розпалити ворожнечу між українською світською і церковною елітою.

Негативні тенденції для культурно-релігійного розвитку України мав і активний вплив у Російську імперію українських високоосвічених церковних діячів для розбудови імперської культури і Церкви. Насамперед, це призводило до різкого зниження інтелектуального потенціалу українського чернецтва, чому намагалися протистояти архієреї Київської митрополії і настоятелі провідних монастирів.

З іншого боку, духовне служіння в Росії послаблювало традиції виборності в церковному житті України. У цьому зв'язку відомий дослідник М. Петров, наводячи конкретні приклади, стверджував: «російський уряд, духовний і світський, користуючись різними послугами південноруських учених монахів для православної церкви і держави, в нагороду роздавав їм різні духовні ієрархічні посади і особливо посади настоятелів південноруських монастирів, заміщення яких раніше залежало від вибору монастирської братії і затвердження місцевого преосвященного. Тим самим ієрархічне піднесення учених південноруських монахів незворотно призводило до послаблення виборних основ у монастирях, приниження рядової братії і певне обмеження прав єпархіального архієрея щодо монастирів його єпархії» [1, с. 109].

З приходом до влади Катерини II відбулися різкі зміни щодо української присутності в Синоді і в російській церковній ієрархії загалом. З початку її правління (1762) до 1775 р. в члени Синоду не попав жоден українець. У просвітницьких питаннях Катерина II цілковито вирішила покладатися на російське духовенство, як уже достатньо просвічене українцями. Показовий у цьому плані імператорський указ 1765 р., який диктував «из малоросійских епар-

хій из монашествующих в Великороссию без указа св. синода и без крайней надобности отнюдь никого не выпускать и в великороссийския епархии не принимать» [12, с. 48].

Часи правління Катерини II (1762-1796, метою якої була повна централізація у всіх сферах Російської імперії та секуляризація церковного майна, стали найскладнішим періодом в історії Православної Церкви в Україні [6, с. 15-20]. Аналізуючи дії імператриці щодо України, К. Харлампович писав: «Знищивши гетьманство, вона відновила малоросійську колегію, голові якої гр. Петру Румянцеву передала під нагляд весь народ, і головним чином козацьку старшину і духовенство, як стани особливо небезпечні» [19, с. 488].

На підтвердження слів К. Харламповича варто згадати, що Катерина II у своїй таємній інструкції президенту Другої Малоросійської колегії П. Румянцеву щодо правління Малоросією акцентувала на «сокровенной ненависти тамошняго народа против здешняго» [3, с. 390] і радила графу особливо наглядати за українським духовенством, «дабы различными закоснаго в них властолюбия ухищреніями не выступали они из надлежащих сана своего пределов, простирая иногда власть свою духовную над мирскою» [3, с. 378].

Централізаторська політика Катерини II негативно позначилася на правлінні Київського митрополита Арсенія Могилянського (1757–1770), якому, на відміну від попередників, було заборонено титулуватися з додатком «і всієї Малої Росії». У цих умовах українська церковна еліта взялася відстоювати втрачені права Православної Церкви. Показово, що у деяких випадках це вдавалося робити спільно з світською елітою. Так, у 1764 р. українська шляхта подала на ім'я Катерини II «Прошение малороссийского шляхетства и старшин вместе с гетманом о возстановлении разных старинных прав Малороссии» [8]. У цьому документі окремим пунктом значилося повернення колишніх привілеїв духовному чину: «подтвердить малоросійскому духовному чину все права, прежнія обыкновенія и привилегіи, выключая одну только свободную покупку и другими образы присовокупленіе земель и деревень», а також «дозволить вольное, по силе прежних обыкновеній, духовными и свецкими чинами избраніе на митрополию кievскую и прочія архіерейства и на знатнейшія архимандріи» [8, с. 329-330].

Як зазначав М. Шпачинський, «київські пункти за своїм спрямуванням складають паралель проханню гетьмана Розумовського 1763-1764 р. і козацьких старшин про відновлення прав малоросійського козацтва і встановленні спадкового гетьманства. Тут та ж сама тенденція повернути і відстояти всі колишні права і привілеї» [20, с. 500].

Плануючи секуляризацію, у тому числі й на українських землях, Катерина II намагалася заручитися підтримкою шляхти. «Я остановила отсылку указа в Духовную комиссію, о котором

упомянуто в 16 пункте моего сегодняшнего письма к вам, – писала імператриця Катерина II до графа П. Рум'янцева 9 липня 1765 р. щодо своїх планів про секуляризацію в Україні, – и желаю, чтобы вы тамошних нескольких называемых панов склонили к подаче челобитной, в которой бы они просили о лучшем у них учрежденіи школ и семинарій, и если можно, о положеніи духовенства в штатное состояніе от духовных или светских такую же челобитную иметь, то б мы уже знали, как начинать. Мне Николай Чичерин сказал, что митрополит кievской [Київський митрополит Арсеній Могилянський – С.К.] сам не прочь от сего учрежденія будет, понеже он менее дохода с деревень имеет, нежели последній великоросійской архіерей, а мы б ему, преосвященному, если б склонился о штатном положеніи просить, сделали б весьма выгодныя для него кондиціи. Я все сіе поручаю вашей испытанной ревности и искусству» [16, с. 189-190].

Отже, Катерина II, як і її попередниця Анна Іоанівна, свідомо налаштовувала правителів Малоросії на розпалювання ворожнечі між світською і церковною елітами та в середовищі українського духовенства згідно з принципом «divide at impero» (поділяй і владарюй). Проте наміри Катерини II щодо тогочасного Київського митрополита не виправдалися: Арсеній Могилянський до кінця життя провадив опозиційну політику стосовно російського централізму.

Водночас варто зауважити, що завдяки опозиції українського духовенства плани секуляризації церковного майна, яка спочатку планувалася в Україні разом з російськими єпархіями у 1764 р., були відкладені більш ніж на 20 років.

Реформи Катерини II трагічно позначилися на настроях української церковної еліти. Усвідомлення вищим українським духовенством трагічних наслідків подібних дій імператриці засвідчує лист Белгородського єпископа Іоасафа Миткевича до невідомої особи, написаний 16 червня 1763 р. – через рік після сходження на престол Катерини II: «Беда да горе! вси теперь малоросіянне везде в крайнем презреніи. Самые честные люде остаются с наших, а в Тверь, и во Владимир промованы, которіи еще и недавно монахами, с русских, однак добріи люде и достойные». Роздумуючи «про бедное отечества состояніе», автор листа «плакал и вздыхал: «Господи, помилуй!» [18, с. 172]. Пізніше новопоставлений Київський митрополит Самуїл Миславський у листі до графа П.О. Рум'янцева писав, що ці зміни наближають його «ощутительным образом к последнему концу жизни» і наводять на думку, «не решиться ли по болезням на избраніе уединенія, или ожидать того же жребія, каковому подвержен отец архимандрит Зосима» [17, с. 493]. Мова йшла про Зосиму Валькевича, якого актом секуляризації монастирських земель 1786 р. позбавили посади настоятеля Лаври і фактично ув'язнили - відправили на довічне проживання в Голосіївську пустинь.

Досвід негативного впливу російського імперського чинника на церковне життя України ранньомодерного часу цінний для вивчення сучасних процесів, що відбуваються у середовищі українського православ'я.

Сучасна російська інформаційна агресія виявила різні форми зомбування українського суспільства, однією з яких став проект «Русского мира», що трактувався російськими неоімперськими ідеологами як особлива форма церковної єдності. Згідно з концепцією предстоятеля РПЦ патріарха Кирила модель цього «об'єднання» полягала у зверненні до «неканонічних» українських Церков із закликом «покайтеся і приєднайтеся». Під подібними гаслами «Русского мира» пройшла організована УПЦ МП до Дня хрещення України 27 липня 2016 р. хресна хода в Києві [10].

Варто зазначити, що особливі умови для успішної реалізації проекту «русского мира» Російська Православна Церква отримала за президентства Віктора Януковича, який демонстративно ігнорував «розкольницького» Патріарха УПЦ КП Філарета, натомість виявляв своє різнобічне сприяння проросійським церковним колам. Так, популяризації візиту в Україну з нагоди Дня хрещення Русі у 2010 р. Московського патріарха Кирила було надано виняткове право в українських ЗМІ. Перший Національний канал провів трансляцію наживо п'ятьох очолюваних патріархом Кирилом богослужінь, водночас ігноруючи заходи інших церковних ієрархів. Ще більшим виявом лобювання інтересів РПЦ тогочасним Президентом України стало нагородження Віктором Януковичем з нагоди Дня незалежності України (!) одного з апологетів ідеї «Русского мира» - митрополита Одеського та Ізмаїльського Агафангела - орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня [14, с. 130].

Як стверджують сучасні українські вчені, «проект «Русского мира» суперечить національним інтересам України, орієнтований на підризу гуманітарної безпеки Української держави, поляризує українське суспільство, перешкоджає формуванню загальноукраїнської ідентичності, гальмує процеси європейської інтеграції» а тому, «природно, постає питання про спроможність на найвищому державному рівні здійснювати заходи, що покликані нейтралізувати експансію неоімперських світоглядних конструктів в українському суспільстві» [5], тобто подолати цей чинник роз'єднання українських церковних еліт і православних вірян.

Історичний акт надання Православній Церкві України Вселенським Патріархатом Томосу про автокефалію на початку 2019 року означав кінець колоніального стану Української Православної Церкви та знаменував початок нового, незалежного періоду її історії. Водночас, як зазначають експерти, об'єднавчий процес буде нелегким. З одного боку - активні переходи релігійних громад до новоствореної Церкви, а з іншого – гостре протистояння з РПЦ, яка не хоче втрачати свою сферу впливу на Україну, а тому не визнає факт Томосу про автокефалію, як і її

українська філія УПЦ МП. «Цей рік томосного марафону, - зазначив у цьому контексті оглядач Д. Горевой, - багатьом відкрив очі, він продемонстрував, що дуже часто церковними діячами рухали політичні мотиви, які вони вміло маскували під високопарні, релігійні роздуми про «канонічність» чи «традиційність». За цей період ми побачили масу яскравих прикладів подвійних стандартів від РПЦ, а іноді і відвертої брехні» [4].

Вагомим чинником подолання впливу російського неоімперського чинника на українське суспільство і сучасних конфліктизаційних процесів у середовищі українського православ'я є розбудова Православної Церкви України як результат вікових прагнень українського суспільства до церковної єдності.

Важливі заходи з метою зміцнення церковної єдності намітив Архієрейський собор ПЦУ, скликаний 14 грудня 2019 р. з нагоди річниці Об'єднавчого собору (15 грудня 2018 р.). Заслухавши доповідь Предстоятеля, Митрополита Київського і всієї України Епіфанія, Архієрейський Собор засвідчив повну підтримку його діяльності. Ключовими стали рішення Собору, спрямовані на внутрішню консолідацію Церкви: «Помісна УПЦ зберігає внутрішню єдність та закликає єпископат, духовенство і вірних усі питання, які виникають, обговорювати та вирішувати в душі заповіданої Господом нашим Ісусом Христом братньої любові, уникаючи розпалення ворожнечі, протистоянь та розділення». Безпосереднім практичним кроком у цьому напрямку стала постанова: «Закликати Почесного Патріарха Філарета та його оточення до примирення і припинення самоізоляції, ствердивши гарантії положення Почесного Патріарха Філарета і забезпечення умов його життя та діяльності у зв'язку із завершенням процедури ліквідації релігійної організації «Київська Патріархія УПЦ КП», як про це зазначено у рішенні Священного Синоду (Журнал № 72 засідання від 05 грудня 2019 року)» [13].

Висновки. Вищенаведене засвідчує, що причини конфліктизаційних процесів в середовищі українського православ'я значною мірою пов'язані із актом церковного підпорядкування Московському патріархату 1686 р. Одним із його негативних наслідків стали відцентрові тенденції, які суттєво послабили юрисдикцію Київської митрополії. Вагомим чинником посилення конфліктності в українському суспільстві була діяльність імперської влади, спрямована як на послаблення позицій всередині Православної Церкви, так і на конфронтацію між світською та церковною елітами.

Щоб послабити протистояння українських церковних зверхників імперському централізму російський уряд цілеспрямовано вдавався до розпалювання ворожнечі між світською і церковною елітами. До таких заходів вдавалася імператриця Анна Іоанівна, яка наказала тогочасному правителю Малоросії князю Шаховському таємно схилити козацьку старшину виступити проти надання Церкві

земельних володінь. Аналогічно поступила й імператриця Катерина II, свідомо налаштовуючи правителя Малоросії графа П. Рум'янцева на ескалацію конфліктів у середовищі української шляхти і духовенства згідно з принципом «divide at imperge» (поділяй і владарюй).

Сучасна російська інформаційна агресія виявила різні форми зомбування українського суспільства, однією з яких став проект «Русского мира». Вагомим чинником подолання впливу російського неоімперського чинника на українське суспільство і сучасних конфліктизаційних процесів у середовищі українського православ'я є розбудова Православної Церкви України. Важливі заходи з метою зміцнення церковної єдності намітив Архієрейський собор ПЦУ, скликаний 14 грудня 2019 р.

1. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. Т.1. Ч.1. К., 1904.

2. Архив Юго-Западной России. Ч.1. Т. 5. К., 1872.

3. Бумаги Екатерины II. Т. 1 (1744-1764). *Сборник Русского исторического общества*. Т. VII. СПб., 1871.

4. Горевой Д. Томосний марафон довжиною у рік. URL: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/authors_colu_mns/dhorievoy_colun/ (дата звернення 26.11.2019).

5. Здіорук С., Яблонський В. Проект «русского мира» як механізм імперської агресії Росії проти України. *Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2014. Випуск 6 (74). С. 258-267.

6. Кагамлик С.Р. Українська церковна еліта у захисті інтересів Православної Церкви проти російського централізму часів Катерини II. *Емінак*. 2018. №21. Т. 1. С. 15–20.

7. Кагамлик С.Р. Українські архієреї в обороні прав Київської митрополії (друга половина XVII - XVIII ст.). *Православна Церква в українському державотворенні: збірник статей*. К., 2019. С.169-177.

8. Кистяковский А.Ф. Прошение малороссийского шляхетства и старшин вместе с гетманом о возстановлении разных старинных прав Малороссии, поданное Екатерине II в 1764 г. *Киевская старина*. 1883. №6. С. 317-345.

9. Мордвинцев В.М. Російське самодержавство і Українська православна церква в кінці XVII – XVIII ст. Навч. посібник. К., 1997.

10. Московский патриархат объявил крестный ход на Киев. URL: <http://ukrreal.info/ua/podii/117750-moskovskiy-patriarkhat-obyavil-krestnyy-khod-na-kiev> (дата звернення 26.11.2019).

11. Пархоменко В. К истории взаимных отношений малороссийских светских и духовных властей в XVIII веке. *Киевская старина*. 1906. №1. Отдел второй. С. 11-12.

12. Полное собрание законов Российской империи. Т. 17 (1765-1766). СПб., 1830.

13. Постанови Архієрейського Собору від 14 грудня 2019 р. URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/postanovy-arhiyerejskogo-soboru-vid-14-grudnya-2019-r/> (дата звернення 26.11.2019).

14. Поцулко О. Ідея національної церкви у розвитку української духовності. *Українознавчий альманах*. 2012. Випуск 7. С. 127-130.

15. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. В 18 книгах, 29 томах. Кн. 10. Т.19-20. М., 1998.

16. Сочинения императрицы Екатерины II. [Издание А. Смирдина]. Т. 3. СПб., 1850.

17. Теличенко И.В. Сословные нужды и желания малороссиян в эпоху Екатерининской комиссии. *Киевская старина*. Т. 31. Кн.11-12. Р. 251-272, 471-493.

18. Титов Ф. Записки Иоасафа Горленка, епископа Белгородского. Старинные заметки о роде Горленков. *Киевская старина*. 1893. Октябрь. С. 168-172.

19. Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. Т.1. Казань, 1914.

20. Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянский и состояние Киевской митрополии в его правление (1757 – 1770 г.). К., 1907.

References

1. *Akty i dokumenty, otnosyashchiesya k istorii Kiyevskoy Akademii* (1904) [Acts and documents, relating to the history of Kiev Academy]. Kiev. Т.1. Ч.1 (In Russian).

2. *Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii* (1872). [Archive of South-West Russia] CH.1. Т. 5. Kiev (In Russian).

3. *Bumagi Yekateriny II. Т. 1 (1744-1764)* (1871) [Papers of Catherine II. Т. 1 (1744-1764)] *Sbornik Russkogo istoricheskogo obshchestva*. Т. VII. SPb. (In Russian).

4. Horievoi D. *Tomosnyi marafon dovzhynoiu u rik* [Tomosny marathon is a year long]. URL: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/authors_colu_mns/dhorievoy_colun/ (In Ukrainian). (Last accessed 26.11.2019).

5. Zdiuruk S., Yablonskyi V. (2014). *Proekt «russkoho mira» yak mekhanizm imperskoi ahresii Rosii proty Ukrainy* [The project of the "Russian world" as a mechanism of Russia's imperial aggression against Ukraine] *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh ta etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*. Vypusk 6 (74). P. 258-267 (In Ukrainian).

6. Kagamlyk S.R. (2018). *Ukrainska tserkovna elita u zakhysti interesiv Pravoslavnoi Tserkvy proty rosiiskoho tsentralizmu chasiv Kateryny II* [The Ukrainian Church Elite in Protecting the Interests of the Orthodox Church against the Russian Centralism of Catherine II]. *Eminak*. №21. Т. 1. P. 15–20 (In Ukrainian).

7. Kagamlyk S.R. (2019). *Ukrainski arkhirei v oboroni prav Kyivskoi mytropolii (druga polovyna XVII - XVIII st.)*. *Pravoslavna Tserkva v ukrainskomu derzhavotvorenni: zbirnyk statei*. Kyiv, TOV Vydavnytstvo "Prometei". P. 169-177 (In Ukrainian).

8. *Postanovy Arkhiereiskoho Soboru vid 14 hrudnia 2019 r.* [Decisions of the Bishops' Council of 14 December 2019]. URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/postanovy-arhierejskogo-soboru-vid-14-grudnya-2019-r/> (In Ukrainian). (Last accessed 26.11.2019).
9. Kistyakovskiy A. (1883). *Proshenie malorossiyskogo shlyakhetstva i starshin vmeste s getmanom o vosstanovlenii raznykh starinnykh prav Malorossii, podannoe Yekaterine II v 1764 g.* [The petition of the Russian nobility and elders, together with the hetman, on the restoration of various ancient rights of Malorossia, submitted to Catherine II in 1764] *Kiyevskaya starina*. No 6. 317-345 (In Russian).
10. Mordvintsev V. (1999). *Rossiiske samoderzhavstvo i Ukrainska pravoslavna tserkva v kintsi XVII – XVIII st.* [Russian autocracy and the Ukrainian Orthodox Church in the late XVII - XVIII centuries]. Kyiv (In Ukrainian).
11. *Moskovskiy patriarkhat obyavil krestnyy khod na Kiyev* [The Moscow Patriarchate announced a procession to Kiev]. URL: <http://ukreal.info/ua/podii/117750-moskovskiy-patriarkhat-obyavil-krestnyy-khod-na-kiev> (In Russian). (Last accessed 26.11.2019).
12. Parkhomenko V (1906). *K istorii vzaimnykh otnosheniy malorossiyskikh svetskikh i dukhovnykh vlastey v XVIII veke* [On the history of mutual relations of Little Russian secular and spiritual authorities in the XVIII century] *Kiyevskaya starina*. No 1. Otdel vtoroy. S. 11-12 (In Russian).
13. *Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii* (1830) [The complete collection of laws of the Russian Empire]. [T. 17 (1765-1766). Sankt-Peterburg (In Russian).
14. Potsulko O. (2012). *Ideia natsionalnoi tserkvy u rozvytku ukrainskoi dukhovnosti* [The idea of the national church in the development of Ukrainian spirituality] *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vypusk 7. P. 127-130 (In Ukrainian).
15. Solovyev S. (1998). *Istoriya Rossii s drevneyshikh vremen* [History of Russia since ancient times]. V 18 knigakh, 29 tomakh. Kn. 10. T. 19-20. M.: Golos; Kolokol-Press (In Russian).
16. *Сочинения императрицы Екатерины II. [Издание А. Смирдина]. (1850).* [The Works of Empress Catherine II. [A. Smirdin's Edition]. T. 3. St. Petersburg (In Russian).
17. Telichenko I.V. (1890). *Soslovnyye nuzhdy i zhelaniya malorossiyan v epokhu Yekaterininskoy komissii* [Class needs and desires of Little Russians in the era of the Catherine Commission]. *Kiyevskaya starina*. T. 31. Kn..11-12. P. 251-272, 471-493 (In Russian).
18. Titov F. (1893). *Zapiski loasafa Gorlenka, yepiskopa Belgorodskogo. Starinnyye zametki o rode Gorlenkov* [Notes by Joasaph Gorlenok, Bishop of Belgorod. Old notes on the genus Gorlenkov]. *Kiyevskaya starina*. Oktyabr. P. 168-172 (In Russian).
19. Kharlampovich K. (1914). *Malorossiyskoye vliyaniye na velikoruskuyu tserkovnuyu zhizn* [Little Russian influence on the Great Russian church life]. T.1. Kazan (In Russian).
20. Shpachinskiy N. (1907). *Kiyevskiy mitropolit Arseniy Mogilyanskiy i sostoyaniye Kiyevskoy mitropolii v yego pravleniye (1757 – 1770 g.)* [Kiev Metropolitan Arseniy of Mogilyansky and the state of the Kiev Metropolitanate under his rule (1757 - 1770)]. Kiev (In Russian).